

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ДАННИ ЗА ПРЕДСТАВИТЕЛЕН
НЕМЕТАЛИЗИРАН ТЕКСТИЛ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИТЕ
БЪЛГАРСКИ ЗЕМИ – XIII–XIV ВЕК**

Д.н. Иван Чокоев

(Регионален исторически музей – Велико Търново)

**ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE FOR LUXURY
NON-METALIZED TEXTILES FROM MEDIEVAL
BULGARIA – 13TH – 14TH CENTURY**

Dr. Habil. Ivan Chokoev

(Regional Museum of History – Veliko Tarnovo)

Abstract: We have few written sources referring to the distribution of luxury textiles in medieval Bulgaria. Our knowledge on clothing is based primarily on foreign historical records, while the local Bulgarian sources (ecclesiastical texts mainly) provide general information without any details. The investigation on textiles, excavated in medieval Bulgarian lands lead to accumulation of data on silk fabrics, such as samite, twill damask, satin, velvet and partially covered the lack of written sources for this period. As a result of this study now we will have more solid grounds while comparing the distribution of luxury textiles in Bulgaria and Europe.

Keywords: mediaeval silk textile, satin, velvet, samite, twill damask.

Останки от текстилни материали са намирани при археологически разкопки на различни места в България. Много от тях са били миниатюрни и от по-обикновена материя. Най-често се запазват късчета от тъкани, които са били в пряк контакт с метални предмети. В случая металните йони проникват в текстила и действат биоцидно – спират развитието на микроорганизмите, водещи до пълната деструкция на органичната материя. Друга, вече може да се твърди, голяма група текстилни материали, оцелели макар и във фрагментиран вид, представляват метализираните тъкани. При тях сърмените нишки – втъкани или вложени във везба, запазват текстила от пълно разрушаване. За метализацията на нишките обикновено е използвана много тясна позлатена сребърна лентичка. И в този случай металните йони са спирали действието на разгражда-

щите органичната материя микроорганизми (Инкова, Драганова 1978, 26–34; Инкова 1985, 17–48; Чокоев 2006, 50–54).

Тези сърмени тъкани, които са придавали на облеклото официален, празничен вид, може да бъдат определени като представителни. Към тях, разбира се, трябва да се причислят и най-различните видове копринени неметализирани тъкани, влизали в скъпото облекло. Те обаче, поради разграждането на органичната материя, обикновено безвъзвратно изтляват. Все пак малки фрагменти и от тях са се запазили сред метализираните тъкани или когато са се намирали в непосредствена близост до метални предмети.

За изясняване на наличието на представителни неметализирани копринени тъкани по българските земи през XIII–XIV век в изследването са привлечени резултатите от анализа на текстилни материали, придобити по археологически път, от некрополи в средновековния столичен Търнов, средновековния Дръстър, край с. Дриново, Поповско, край с. Янтра, Горнооряховско, Преслав, както и проучената от сръбските изследователи тъкан с монограми на цар Иван Александър от некропола на църквата „Св. Никола“ край с. Станичене (Инкова 1979, 9–93; Чокоев 1993, 147–167; Нитић, Темерински 2000–2001, 7–26; Чокоев 2013, 30–50; Чокоев 2014а, 645–657; Чокоев 2014b, 243–251; Чокоев 2015, 620–639; Чокоев 2016а, 9–25; Чокоев 2016b, 441–445; Чокоев 2017а, 38–50; Чокоев 2017b, 406–414; Чокоев 2017c, 111–122).

Първата неметализирана коприна, на която ще се спрем, е вътъчнолицев сложен кепър. Този плат, със или без орнамент, на Запад е бил известен като **самит** (Обр. 1)¹. В средиземноморските центрове и Сасанидска Персия самитът е произвеждан още през V–VI век (Фехнер 1977, 136; McDowell 2006, 68–70; Muthesius 2006, 75–79). Писмени записи за него и по-точно за тиванския самит има до края на XIV век (Jacoby 2000, 22–35). В средновековните текстове се среща *samita*, *samitum*, *examitum* (Фехнер 1977, 136). Смята се, че названието произлиза от средногръцкия текстилен термин *ἑξάμιτον* (*hexamiton*), който обикновено се интерпретира като „шест нишки“. Тези вътъчнолицеви коприни с лъскава повърхност имат структура, базираща се на повтора на 6 основни нишк². Като се има предвид гръцкото *ἑξάμιτον*, под названието „аксамит“ в руските летописи очевидно следва да се разбира точно коментираният тук тип копринен текстил. Наименованието се запазва и след XIV в., но през XVII в. с него се обозначава съвсем друга по строеж и външен вид тъкан. Това от своя страна е довело до някои недоразумения в съвременната изследователска лите-

¹ Фотографиите са на автора.

² За да се осъществи сплитка 1.2 кепър, каквато е обикновено сплитката на тези самити, а в случая и на коментирания по-долу, е необходим повтор от 3 основни нишки, но тъй като в сложния кепър са включени и несплитащи основни нишки, които дублират сплитащите, е необходимо 3 да се удвои, т. е. 6 основни нишки – 3 сплитащи и 3 несплитащи (Monnas 2009, 297, 301, diagr. 11; Jacoby 1991–1992, 460 n. 37).

ратура (Срезневский 1958, 14; Клейн 1926, 9, 11; Фехнер 1977, 139; Нешева 1980, 42).

Най-общо за самита може да се каже, че той е копринена тъкан с две основи и два вътъка в сплитка сложен кепър (Обр. 2). Единият вътък изгражда лицето, а другият – opakото на тъканта. Едната основа преплита с двете основи, докато другата основа остава свободна във вътрешността на тъканта. Ако за лицев вътък се използват различно оцветени нишки, върху лицето на тъканта се получават орнаменти, цветна рисунка. Технически това се извършва чрез излизане на повърхността или скриване зад втората – свободната, основа на различните по цвят нишки, диктувано от изграждания орнамент. Използвани са доста сложни станове, обслужвани от няколко човека. Възможно най-представителните византийски орнаментирани текстили са тъкани по този начин до края на XII век. След латинския удар върху византийската империя и превземането на Константинопол през 1204 г. спира производството на тези сложни откъм изпълнение орнаментирани текстили, но тъкането на монохромни, неорнаментирани самити продължава. Най-високо ценени и на Запад са били произведените в Тива (Muthesius 1997: 19–82, 145–148; Jacoby 2000, 22–35, Muthesius 2002, 147–168; Muthesius 2006, 75–79).

За разполагането със скъпи самити в България, и по-специално във владетелския двор, говорят писмата, разменени между цар Калоян (1197–1207) и папа Инокентий III (Дуйчев 1942, 48, 66), а също и бележките на западния рицар Робер дьо Клари за уговаряната от цар Борил (1207–1218) сватба на калояновата дъщеря с латинския император Анри Фландърски (1205–1216) (Robert de Clari 1924, § CXVII; Robert de Clari 2004, § CXVII; Петров, Гюзелев 1978, 93; Робер дьо Клари 2007, § CXVII, 162–163; Чокоев 2007, 142–147)³.

Самит, пурпурен на цвят, бе разпознат сред текстилните материали, намерени в гробовете от дворцовата църква на Царевец във В. Търново през 1951 г. (Обр. 1). Произведената най-вероятно в Тива тъкан е била използвана за носеща основа на перфектно изпълнена византийска сърмена бродерия с двуглави орли, по всяка вероятност през последната третина на XIII в. Както бе отбелязано откриването на неметализирани тъкани в българските условия е почти невъзможно. В случая гъстата сърмена везба и струпването на много текстилни материали в гроба е довело до макар и частичното съхраняване на въпросния пурпурен самит (Чокоев 2014а, 648–650; Чокоев 2016а, 10–11).

Следи от самит бяха открити и в някои от гробовете в некропола на църква №2 в Дръстър, разкрити през 90-те години на XX век⁴. В един от тях (гроб №124а) са се запазили, макар и в тежко състояние, малки фрагменти от самит,

³ И В. Гюзелев, и Н. Марков превеждат *samit* като копринен плат. Действително самитът е тип копринен плат.

⁴ Непубликувани наблюдения на автора.

благодарение на това, че деколтето е било богато обшито със сребърни елементи. В друг случай (гроб № 192) се бе съхранил самит поради много по-различна причина. В гроба не е открит метализиран текстил, а следи от овъглени тъкани. Освен това се оказва, че „*черепът е горял*“. За необичайната ситуация за този и още един гроб (№ 190) археолозите отбелязват: „*За нас бе почти научна сензация откриването на кремирани индивиди в тези два гроба – практика свършено непозната в християнските некрополи.*“ Търсейки обяснение те стигат до предположението, „*че може би става дума за хигиенни мерки, свързани с появата на чумна епидемия, която във втората половина на XIV в. разтърсва Балканите и Европа на няколко вълни.*“ Изследователите са склонни да свържат кремациите с третата вълна, започнала през 1369 г. и продължила почти 8 години (Schreiner 1977, 271; Cipola, Borchardt 1971, 41–42; Ангелова и кол. 1996, 39–40).

Следващият вид копринена тъкан, който привлича нашето внимание е **кепърната дамаска** (Обр. 3). За тази гъкан е характерно, че орнаментът се постига чрез смяна на вида на сплитката – от основен на вътъчен кепър. При основния кепър основата плава над няколко вътъка, а при вътъчния кепър – обратното, вътъкът плава над няколко основни нишки. Това създава контрастна текстура на тъканта и орнаментите ясно се разграничават (Тилева, Ганева 1973, 12–14). Смята се, че този текстил е възникнал в източните провинции на Римската империя, и по-точно в Сирия, откъдето е дошло и названието му „*дамаска*“ (от град Дамаск). Оттук, освен в границите на цялата империя, той прониква и на Изток (Wild 1970, 51–52). В Китай дамаската търпи голямо развитие и в техническо отношение, и като дизайн и през Средновековието отново намира широк прием в Европа (Crowfoot & coll. 2004, 98–100). Фрагменти от кепърна дамаска бяха открити сред текстилните материали от гробовете в дворцовата църква на Царевец (Обр. 3). Техническите данни и десенът на този текстил подсказват за неговия източен произход, вероятно китайски (Чокоев 2013, 30–50). Производството на този вид кепърна дамаска в Китай (притежаващ по-специфични технически показатели) е открит в края на първата половина на XIII век, а в Европа прониква със засилването на контактите между Европа и татарските/монголските управляващи дворове, през последната третина на същото столетие (Crowfoot & coll. 2004, 98–100). Кепърната дамаска, идентифицирана сред тъканите от дворцовата църква на Царевец, може да се датира в последните десетилетия на XIII и първите на XIV в., когато контактите на България с татарите са най-тесни (Ников 1929, 97–141; Павлов 1995, 121–130; Чокоев 2013, 30–50).

Друга представителна неметализирана копринена тъкан която бе разпознатата сред текстилните материали, открити по археологически път, е **атлазът** (Обр. 4) (Чокоев 2015, 620–639). Под атлаз се разбира изобщо лъскава тъкан с гладко лице, чийто блясък е резултат от специалната сплитка и подходящо

подбран материал. Този ефект се дължи предимно на структурата на сплитката, в която преобладават дълги основни или вътъчни плавания и преплитащите точки не са свързани както при кепърните сплитки, а са разпределени равномерно в повтора на сплитката (Тилева, Ганева 1973, 15–18)⁵.

През XIII в. атлазът бил внасян в Западна Европа от Изтока. Атлазът, понякога наричан *zetano*, но обикновено *raso*, е тъкан в Северна Италия от XIV в. нататък (King, King 1988, 74–75; Monnas 2009, 14–15). Най ранните споменавания за атлази в английски документи, носещи везба, както и съхранени екземпляри на Острова са от последната четвърт на XIII век. Констатацията, че в края на XIV в. в Англия стават търсени различни дрехи, скроени от атлази, показва налагането на тези тъкани и в много по-широки обществени кръгове по това време (Crowfoot & coll. 2004, 89, 122–123).

Основен атлаз, е използван за лице на кафтановидна дреха, следи, от която бяха открити в един гроб (№ 215а) от дръстърския средновековен некропол (Обр. 4). Атлазът от Дръстър е с основен ефект, тъй като на повърхността преобладават основните нишки⁶. Дрехата е била покрита с прецизно изработена византийска сърмена везба. С кафтановидната одежда е било погребано момче от висшата социална постройка. Твърде вероятно той да е бил син или много близък роднина на дръстърския управител през 70-те до средата на 80 години на XIV в. Йоан (Иванко?) Тергер, син на Добруджанския владетел деспот Добротица (Гюзелев 1995, 63–68; Ангелова и кол. 1996, 37–40; Атанасов 2009, 194; Чокоев 2015, 620–639; Чокоев 2017с, 111–122).

Както смъртта на момчето от Силистра, така и неговата дреха могат да се датират в последната четвърт на XIV в., и по-точно в първата половина на тази четвърт (Ангелова и кол. 1996, 38–40). Все пак е възможно, това да е прекроена по-стара одежда, принадлежала на баща или дядо⁷. Скъпото облекло, подобно на накитите, е подарявано и предавано в наследство (Доментијан 1865, 224; Илиевска 1977, 289; Сфранцес 1996, 5–8, 17, 28; Љубинковић 1984, 79; Поповић 2005, 75, бел. 206–208; Стојановић 1977, 284; Crowfoot & coll. 2004, 89). Така че с атлаза, идентифициран сред текстилните материали от дръстърския некропол, може да е била ушита дреха още през третата четвърт на XIV век (Чокоев 2015, 632–633).

Оказа се, че и тъканта, използвана за везаната дреха с монограми на Иван Александър – „цар на българите и гърците“, фрагменти от която са открити в гроб до църквата „Св. Никола“ в Станичене, е основен атлаз. Тъканта

⁵ За кепърната сплитка вж. по-долу.

⁶ Този атлаз е 5-сплитъчен в основен ефект, отчетен с атлазното число 3 по основа. За повтора на един атлаз са необходими най-малко 5 основни и 5 вътъчни нишки (Тилева, Ганева 1973, 16–17).

⁷ Бяха установени следи от протъркване на тъканта, което подсилва възможността дрехата, с която е погребано момчето, да е преправена по-стара дреха.

неправилно е определена от изследователите като кепърна (**Нитић, Темерински 2000–2001**, 12). Дрехата от Станичене е ушита най-късно до средата на XIV век, но ако е била преправяна, е възможно, да е изготвена между 1332 г. от което време се приема, че цар Иван Александър е включил в титулатурата си етнонима „и гърците“, и средата на XIV век (**Чокоев 2015**, 628–629, 633–637).

В инвентарен опис от 1387 г. се споменава, че стая на френския крал Шарл VI (1380–1422) е била обзаведена с тивански пурпурночервен атлаз (*de satin vermeil d'estive*) (**Douët d'Arcq 1874**, 176; **Jacoby 1991–1992**, 483, п. 175). Вероятно и за одеждите от Дръстър и Станичене да е използван атлаз, изтъкан в Тива (**Чокоев 2015**, 631–632).

Сред регистрираните по археологически път тъкани, разпространени в средновековните български земи, е и **кадифето** (Обр. 5). Тъканите, изработени в сплитка основно кадифе, на лицевата си страна имат гъсто разположени краища от нишки, наречени велур, получен от разрязването на специална основа – велурна. Тези тъкани се изграждат посредством две системи основни нишки – редовна и велурна, и една система вътъци – редовни. Велурът на основните кадифета се образува по време на тъкането на самия стан, като след сноването на няколко редовни вътъка, в отвора се прекарва не вътък, а специална пръчка, наречена рута, имаща жлеб. След натъкването на няколко реда през жлебовете се прекарвал нож. Рутите се отделяли и процесът се повтарял в следващите няколко реда (**Тилева, Ганева 1973**, 153–155; **Monnas 2009**, 298).

През XIII век кадифето в Западна Европа било внасяно от Изтока. Първите сведения за разпространение на кадифе с източен произход в италианските земи се откриват в папски инвентарни описи от края на XIII в. (**Monnas 2009**, 14–15). Първото сведение за употреба на кадифе в Англия е от 1278 г. (**Lysons 1814**, 308). Най-ранното, но спорно, европейско производство е засвидетелствано за Париж в „Книга на занаятите“ (*Livre des Métiers*) на Étienne Boileau от 1268 г. (**Desrosiers 2000**, 44). Първото документално известие за тъкане на кадифе в Италия е от град Лука за 1311 г. (**Desrosiers 2000**, 35; **Monnas 2009**, 14–15) В европейските тъкачни центрове в края на XIII век е тъкано само равно, еднакво изрязано кадифе (**Crowfoot & coll. 2004**, 127–128). Най-старото запазено кадифе в Италия произхожда от гроба на Cangrande della Scala от Верона, починал през 1329 г. (**Marini 2004**, 292, cat. no. 33; **Monnas 2009**, 15).

Генуезки документи от 1351–1352 г. свидетелстват, че кадифето е било познато и по българските земи (**Гюзелев 2013**, 84, 86–88). Сред текстилните материали, открити в богат гроб (№ 1) от притвора на средновековна църква в местността Френк хисар под хълма Царевец във Велико Търново, бе идентифицирано и кадифе (Обр. 5). След направеното изследване, за него обобщено може да се каже, че е едновелурно тривътъчно основно копринено кадифе⁸.

⁸ Редовните и велурните основни нишки преплитат с вътъците в сплитка лито

Според техническите данни то вероятно има източен произход. От документите за ромейското копринено производство става ясно, че във Византия не е тъкано кадифе, но Константинопол, както може да се съди от Флорентинския търговски наръчник (1315 г.) е тържището, в което е пристигала част от източната кадифена продукция (Гюзелев 2013, 41–42). Кадифето от търновския гроб може да се датира в първата половина на XIV в. (Чокоев 2016b, 441–445).

Макар и по-обикновени от описаните дотук и технически сравнително по-прости за изпълнение, копринените тъкани в първични сплитки **лито и кепър** също трябва да бъдат причислени към представителните текстилни материали. Следи от **литотъкан текстил** са открити в некрополите, които бяха изброени в началото (Обр. 6). Сплитката лито е най-старата и същевременно най-обикновената сплитка, която осигурява най-гъсто преплитане на основа с вътък. При нея преплитащите точки са разположени, като полетата на шахматната дъска, понеже винаги една основна преплитаща точка се сменя с една вътъчна преплитаща точка (Тилева, Ганева 1973, 10)⁹.

В коприненото тъкачество платовете, тъкани в сплитка лито, обикновено се наричат тафта (Тилева, Ганева 1973, 11). Тафта, на английски *taffeta*, е твърд, леко лъскав гладък текстил. Обикновено с този термин се наричат изследваните стари коприни, изтъкани в сплитка лито (Monnas 2009, 297). И в руската специализирана литература за изследването на тъкани, открити по археологически път, под тафта се разбира изобщо копринен текстил, изтъкан в сплитка лито (Лантратова и кол. 2002, 49–50).

Според **The American Heritage Dictionary of the English Language** произходът на думата *taffeta* е от средновековен английски, от старофренски *taffetas*, от староиталиански *taffetà*, от турски *tafta*, от персийски *tāftah*, копринен или ленен плат, от минало причастие на гл. *tāftan* – ‘усуквам, опридам’. Според **Collins English Dictionary** *taffeta* идва от средновековен латински *taffata*, от персийски *tāftah* – ‘усукан, определен’, от гл. *tāftan* – ‘усуквам, опридам’. Ясно е, че тъканта, назована тафта, поне първоначално, се е свързвала с вложените в нея нишки със сук. Все пак трябва да се има предвид, че често термините загубват първоначално вложения в тях смисъл.

С такава характеристика е една от коприните в сплитка лито – Тъкан №2, идентифицирана в гроб №39 от църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново. При тази тъкан и вътъкът, и основата са силно усукани. Подобни са тъканите и от гроб (№65) от средновековния некропол край с. Дриново,

(Тилева, Ганева 1973, 152–154).

⁹ Начинът на преплитане на основните с вътъчните нишки се нарича сплитка. Мястото на прекръстосването на една основна с една вътъчна нишка се означава като преплитаща точка. В зависимост от това, дали при преплитането основна нишка лежи върху вътъчна или вътъчна върху основна нишка, се различават основна преплитаща точка или вътъчна преплитаща точка (Тилева, Ганева 1973, 4, 6).

Поповско, както и от дръстърския некропол (**Инкова 1979**, 23; **Чокоев 2014b**, 244–245). Трудно може да се установи произходът на такива тъкани, отбелязва В. Инкова, тъй като техническите им особености – силно усукани основа и вътък, ги свързват, както с тъкачните центрове на Средиземноморието, така и с тези на на Иран и Сирия (**Фехнер 1974**, 69; **Инкова 1979**, 23).

При други три разграничени текстила (№№4, 6, 8) от същия гроб №39 само основата е имала сук, докато вътъкът е бил без сук. Подобни тъкани бяха идентифицирани и сред текстилните материали от средновековните некрополи, край с. Дриново (№57) и на църква №2 в Дръстър (**Инкова 1979**, 38–39, 56–57; **Чокоев 2017b**, 410–411). Според В. Инкова технологичните характеристики на тъкани №4 и 6 ги определят като продукт на средиземноморските производствени центрове, изключвайки александрийския, за който е характерно силното усукване на основата и вътъка. За другата тъкан №8, като взема предвид освен технологичните особености на преждата, но и технологията ѝ на обагряне, тя е склонна да свърже тази пурпурна коприна с някой от византийските производствени центрове (**Иерусалимская 1967**, 60–61; **Фехнер 1977**, 136–137; **Инкова 1979**, 38, 60–61). От подобна фина тъкан, обагрена с истински пурпур, чиято основа е със слаб сук, а вътъкът – без, е била ушита твърде представителна дреха, носеща богата бисерно-сърмена везба, открита в гроб от дворцовата църква на хълма Царевец във Велико Търново (Обр. 6) (**Чокоев 2016a**, 16).

Следи от литотъкана коприна, в която са включени само неусукани нишки, бяха открити в средновековните некрополи край с. Янтра, Горнооряховско, Преслав, Дръстър (**Чокоев 1993**, 150–152; **Чокоев 2017a**, 139). Те евентуално са от източен произход (**Иерусалимская 1967**, 60; **Фехнер 1982**, 65–66). От друга страна трябва да се има предвид, че изследователите дори за сложните орнаментирани тъкани подхождат твърде предпазливо към въпроса за техния производствен произход. Явно за по-обикновените равни тъкани, каквито в случая се коментират, този проблем е много по-сложен (**Crowfoot & coll. 2004**, 85; **Monnas 2009**, 4–21; **Орфинская, Лантратова 2011**, 20–41).

Много от коприните в сплитка лито са влагани в облеклото като подплата, но други – като лицева тъкан за представителни дрехи. Такива текстили са използвани и за основа на богата сърмена везба върху дамска украса за глава – шапки (**Инкова 1979**, 28, 60–63, 70, **Чокоев 1993**, 150–152; **Чокоев 2014b**, 244–245; **Чокоев 2016a**, 16; **Чокоев 2017a**, 139; **Чокоев 2017b**, 410–411).

Плат, изтъкан в сплитка **кепър**, притежава на лицевата и опаковата си страна наклонени линии, наречени **кепърни диагонали** (Обр. 7). Тези диагонали се получават от диагоналното разположение на преплитащите точки, т. е. всяка следваща основна нишка преплита с всеки следващ вътък (**Тилева, Ганева 1973**, 12).

Кепърна коприна е идентифицирала В. Инкова в гроб (№ 14) от некропола на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново (Инкова 1979, 67). Копринени тъкани в сплитка кепър, бяха разпознати и сред текстилните материали от дръстърския некропол. С червена кепърна коприна (Обр. 7) е била подплатена одеждата, чието лице е от сърмовезана атлазена тъкан, за която бе споменато по-горе (гроб № 215а). Също кепърна коприна е използвана за шнура, с помощта на който са закрепвани копчетата към дрехата от друг гроб (№ 206). Техническите данни на тази кепърна коприна – основа и вътък без сук, подсказват евентуален източен произход (Иерусалимская 1967, 60; Фехнер 1982, 65–66).

Писмените свидетелства за разпространените в средновековна България скъпи тъкани са много малко. Документите са предимно от чужд произход, като домашните извори – най-вече църковна литература, дават съвсем общи сведения за облеклото. Проучването на текстилните материали от средновековните български земи, открити по археологически път, предоставят данни за копринени тъкани – самит, кепърна дамаска, атлаз, кадифе, които в известна степен запълват тази празнота. В резултат, разпространението на представителните тъкани в България и съответно в Европа стават съпоставими, макар и частично.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова и кол. 1996: Ст. Ангелова, Р. Колева, Е. Ангелова, Р. Иванова. Църква № 2 в Дръстър (Силистра) (предварително съобщение). – Минало, 1996, 3, 28–40.
- Атанасов 2009: Г. Атанасов. Добруджанското деспотство. Велико Търново, 2009.
- Гюзелев 1995: В. Гюзелев. Очерци върху историята на българския североизток Североизток и черноморието Черноморието (края на XII – началото на XV век). София, 1995.
- Гюзелев 2013: Увод, изследване, подбор и коментар В. Гюзелев. Сметководна делова писменост от Българското и Европейското средновековие. Пловдив, 2013.
- Доментијан: Доментијан. Живот св. Симеуна и св. Саве. Приредио Ђуро Даничић, Београд, 1865.
- Дуйчев 1942: Ив. Дуйчев. Преписката на папа Инокентий III с българите. Увод, текст и бележки Ив. Дуйчев. – В: ГСУ–ИФФ, XXXVII, 3, София, 1942, 1–116.
- Иерусалимская 1967: А.А. Иерусалимская. О северокавказком “шелковом пути“ в раннем Средновековье. – Советская археология, 1967, 2, 55–78.
- Илиевска 1977: К. Илиевска. Теодор Метохит и неговиот извештај за дипломатската мисија во Србија. – В: Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија, т. 2. Скопје, 1977.

- Инкова 1979:** В. Инкова. Калояновото погребение. Техничко-лабораторни изследвания. София, 1979.
- Инкова, Драганова 1978:** В. Инкова, К. Драганова. Методи за идентифициране на археологически тъкани. – Музеи и паметници на културата, 1978, 4, 26–34.
- Инкова 1985:** В. Инкова. Деструктивни промени при археологическия текстил и методи за установяването им. – В: Въпроси на консервацията и реставрацията, 2. София, 1985, 17–48.
- Клейн 1926:** В. Клейн. Путеводитель по выставке тканей VII–XIV вв. В собрании ГИМ. Москва, 1926.
- Лантратова и кол. 2002:** О.Б. Лантратова, В.П. Голиков, О.В. Орфинская, О.Ф. Владимирова, В.Л. Егоров. Исследование уникальных археологических памятников из собрания Государственного Исторического музея – комплексов одежды XIII–XIV вв. Москва, 2002.
- Љубинковић 1984:** Р. Љубинковић. Црква Светог Николе у Станичењу. – Зограф, 15, 1984, 76–84.
- Нешева 1980:** В. Нешева. Тъканите в българския костюм през XII–XIV в. – Българска етнография, 1980, 2, 37–49.
- Ников 1929:** П. Ников. Българи и татари в средните Векове. – Българска историческа библиотека, 3, 1929, 97–141.
- Нитић, Темерински 2000–2001:** А. Нитић, Ж. Темерински. Остаци одежде цара Ивана Александра из цркве Светог Николе код Станичења. – Саопштења, Завод за заштиту споменика културе, XXXII–XXXIII, 2000–2001, 7–26.
- Орфинская, Лантратова 2011:** О.В. Орфинская, О.Б. Лантратова. Женский костюм золотоордынского времени из погребения могильника Маячный Бугор I (Астраханская обл.). – В: Проблемы атрибуции памятников декоративно-прикладного искусства. Часть I. Труды ГИМ. 188. Москва, 2011, 20–41.
- Павлов 1995:** Пл. Павлов. Татарите на Ногай, България и Византия (около 1270–1302 г.). – В: Българите в Северното Причерноморие, т. IV. Велико Търново, 1995, 121–130.
- Петров, Гюзелев 1978:** П. Петров, В. Гюзелев (съст.). Христоматия по история на България, 2. София, 1978.
- Поповић 2005:** Б. Поповић. Златовез хаљине са именом цара Ивана Александра. – В: М. Поповић, С. Габелић, Б. Цветковић, Б. Поповић. Црква светог Николе у Станичењу. Београд, 2005, 57–78.
- Робер дьо Клари 2007:** Робер дьо Клари. Завоюването на Константинопол 1024 г. Прев. Н. Марков. София, 2007.
- Срезневский 1958:** И. И. Срезневский. Материалы для словаря древнерусского языка, т. 1. Москва, 1958.
- Стојановић 1977:** Д. Стојановић. Тканине. – В: Историја примењене уметности код Срба т. 1. Средновековна Србија. Београд, 1977, 283–299.

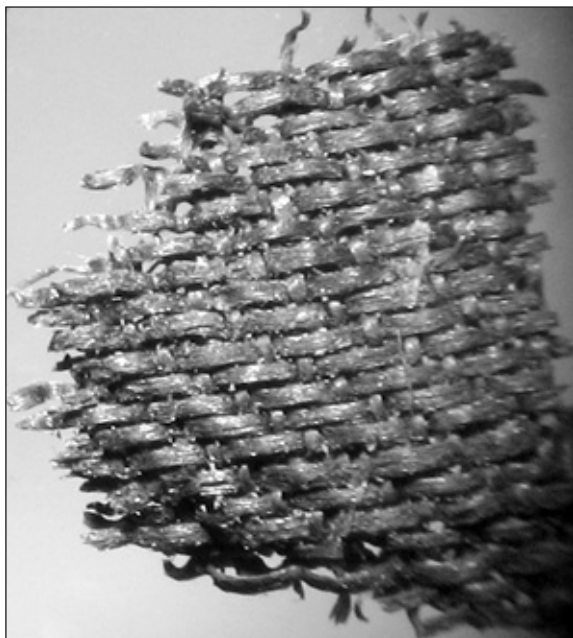
- Сфранцес 1996:** Георги Сфранцес. Дневникът на един византийски сановник. Увод и превод Хр. Матанов. София, 1996.
- Тилева, Ганева 1973:** Цв. Тилева, Л. Ганева. Строеж и анализ на тъканите. София, 1973.
- Фехнер 1974,** М. Фехнер. Некоторые данные о внешних связях Киева в XII в. – В: Культура Средневековой Руси. Ленинград, 1974, 66–70.
- Фехнер 1977:** М.В. Фехнер. Изделия шелкоткацких мастерских Византий в Древней Руси. – Советская археология, 1977, 3, 130–142.
- Фехнер 1982:** М.В. Фехнер. Шелковые ткани в Средневековой Восточной Европы. – Советская археология, 1982, 2, 57–70.
- Чокоев 1993:** Ив. Чокоев. Някои наблюдения върху текстилните материали от проучените некрополи при село Янтра. Приложение в: И. Бъчваров. Янтренски некрополи. (Два средновековни некропола от XIV век при село Янтра, Горнооряховско). Велико Търново, 1993, 147–167.
- Чокоев 2006:** Ив. Чокоев. Текстил от средновековни археологически обекти в България. Постижения и проблеми на проучванията. Велико Търново, 2006.
- Чокоев 2007:** И. Чокоев. Ролята на скъпите тъкани, донесени в Константинопол през 1213 г. от българска принцеса за сватбата ѝ с император Анри Фландърски. – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново, 22, 2007, 142–147.
- Чокоев 2013:** Ив. Чокоев. Фрагменти китайски текстил от гроб в дворцовата църква на Царевец във Велико Търново. – В: Дни на науката. СУБ, клон Търново. Велико Търново, 2013, 30–50.
- Чокоев 2014а:** Ив. Чокоев. Скъпият текстил през Средновековието и откъде евентуално е внасян в българските земи през XI–XIV век. – В: Средновековният човек и неговият свят. Сб. в чест на 70-та годишнина на проф. д.и.н. Казимир Попконстантинов. Велико Търново, 2014, 645–657.
- Чокоев 2014б:** Ив. Чокоев. Текстилни фрагменти, открити в гроб от средновековен некропол край с. Дриново, Поповско. – Известия на Регионален исторически музей – Разград, т. 1, 2014, 243–251, цв. ил. табл. XX–XXXIII.
- Чокоев 2015:** Ив. Чокоев. Атлазът – тъканта, използвана за представителни одежди през XIV век. – В: Търновска книжовна школа, т. 10. Велико Търново, 2015, 620–639.
- Чокоев 2016а:** Ив. Чокоев. Тъканите от дворцовата църква на хълма Царевец, Велико Търново: технологично изследване, реконструкция, историческа интерпретация. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“. Велико Търново, 2016.
- Чокоев 2016б:** Ив. Чокоев. За наличието на кадифе в Търново през XIV в. (текстил от разкопки на средновековна църква в местността Френк хисар). – В: Великите

- Асеновци. Сборник с доклади от конференция, посветена на 830 години от въстанието на братята Петър и Асен. Велико Търново, 2016, 441–445.
- Чокоев 2017а:** Ив. Чокоев. Сърмена везба от некропола край Владетелската църква в Преслав. – Известия на Историческия музей Шумен, 17, 2017, 38–50.
- Чокоев 2017б:** Ив. Чокоев. Още текстилни материали от средновековния некропол край с. Дриново, Поповско. – Известия на Регионален исторически музей Разград, т. 2, 2017, 406–414, цв. ил. с. XIII–XVIII.
- Чокоев 2017с:** Ив. Чокоев. Тъкани и технологични бележки за дрехата от гроб №215а, базилика №2 в Дръстър. – Добруджа, 32, 2017, 111–122.
- Cipola, Borchardt 1971:** С.М. Cipola, К. Borchardt. *Bevolkungsgeschichte Europas*. Munchen, 1971.
- Collins English Dictionary:** Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, © HarperCollins Publishers, 1991, 1994, 1998, 2000, 2003 <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>.
- Crowfoot & coll. 2004:** E. Crowfoot, Fr. Pritchard, K. Staniland. *Textiles and Clothing, c. 1150–1450*. London, 2004 (= *Medieval Finds from Excavations in London*, 4).
- Desrosiers 2000:** S. Desrosiers. Sur l'origine d'un tissu qui a participé à la fortune de Venise: Le velours de soie. – In: L. Molà, R.C. Mueller, C. Zanier (eds.). *La seta in Italia dal Medioevo al Seicento. Dal baco al drappo*. Venice, 2000, 35–62.
- Douët d'Arcq 1874:** L. Douët d'Arcq (ed.). *Nouveau recueil de comptes de l'argenterie des rois de France*. Paris, 1874.
- Jacoby 1991–1992:** D. Jacoby. Silk in Western Byzantium before the Fourth Crusade. – *Byzantinische Zeitschrift*, 84–85/2, 1991–1992, 452–500.
- Jacoby 2000:** D. Jacoby. The Production of Silks in Latin Greece. – In: *Technognosia ste Latinokratoumene Ellada*. Athens, 2000, 22–35 (Repr. in: **Jacoby 2005:** D. Jacoby *Commercial Exchange across the Mediterranean: Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*. Aldershot, 2005, no. XII).
- Jacoby 2005:** D. Jacoby *Commercial Exchange across the Mediterranean: Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*. Aldershot, 2005.
- Harris 2006:** J. Harris (ed.). *5000 years of textiles*. British museum press. London, 2006.
- King, King 1988:** D. King, M. King. Silk weaves of Lucca in 1376. – In: I. Estham, M. Nockert (eds.). *Opera textilia variorum Temporum*. The Museum of National Antiquities. Stockholm Studies, 8, 1988, 67–76.
- Lysons 1814:** S. Lysons. Copy of a roll of purchases made for the tournament of Windsor Park, in the sixth year of King Edward I, preserved in the Record Office at the Tower. – *Archaeologia*, 17, 1814, 297–310.
- Marini 2004:** P. Marini et al. (eds.). *Cangrande della Scala: La morte e corredo di un principe nel medioevo europeo*. Exhibition catalogue, Museo di Castelvecchio, Verona, 2004.

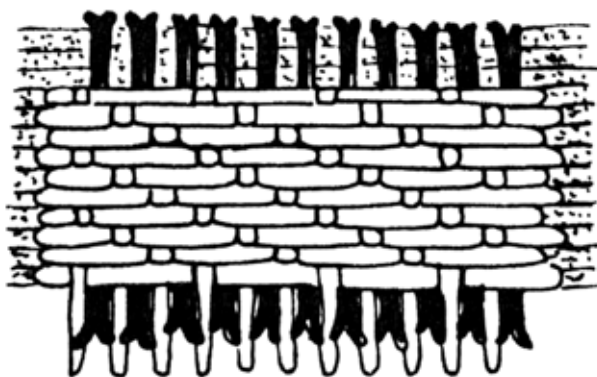
- McDowell 2006:** J. McDowell. A survey of world textiles. The ancient world. 4. Sassanian textiles. – In: J. Harris (ed.). 5000 years of textiles. British museum press. London, 2006, 68–70.
- Monnas 2009:** L. Monnas. Merchants, princes and painters: silk fabrics in Italian and Northern paintings 1300–1550. Yale University Press. New Haven, London, 2009.
- Muthesius 1997:** A. Muthesius. Byzantine Silk Weaving. Viena, 1997.
- Muthesius 2002:** A. Muthesius. Essential Processes, Looms, and Technical Aspects of the Production of Silk Textiles. – In: A.E. Laiou (ed.). The Economic History of Byzantium: From the Seventh through Fifteenth Century. Dumbarton Oaks, 2002, 147–168.
- Muthesius 2006:** A. Muthesius. A survey of world textiles. The Near and Middle east. 6. Byzantine silks. – In: J. Harris (ed.). 5000 years of textiles. British museum press. London, 2006, 75–79.
- Robert de Clari 1924:** Robert de Clari. La conquête de Constantinople. Ed. Ph. Lauer Paris, 1924.
- Robert de Clari 2004:** Robert de Clari. La conquête de Constantinople. Edition bilingue. Publication, traduction, présentation et notes par Jean Dufournet. Paris, 2004.
- Schreiner 1977:** P. Schreiner. Die Bizantinischen Kleinchroniken. T. 2, Wien, 1977.
- The American Heritage Dictionary of the English Language:** The American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth Edition, copyright ©2000 by Houghton Mifflin Company. Updated in 2009 <<http://www.thefreedictionary.com/taffeta>>.
- Wild 1970:** J. Wild. Textiles manufacture in the northern Roman provinces. Cambridge, 1970.

СЪКРАЩЕНИЯ

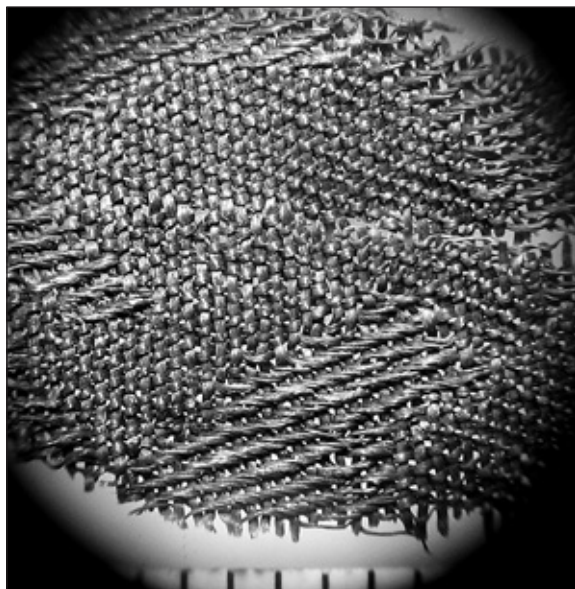
ГСУ–ИФФ – Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет

Обр. 1. Сложен вътъчнолицев кепър – самит, от разкопките на дворецовата църква на хълма Царевец във Велико Търново (микро).

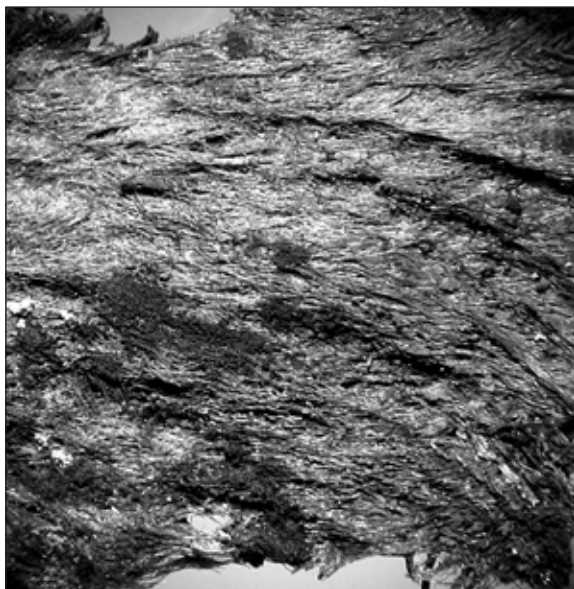
Обр. 2. Структура на сложен вътъчнолицев кепър – самит (по Muthesius 1997).

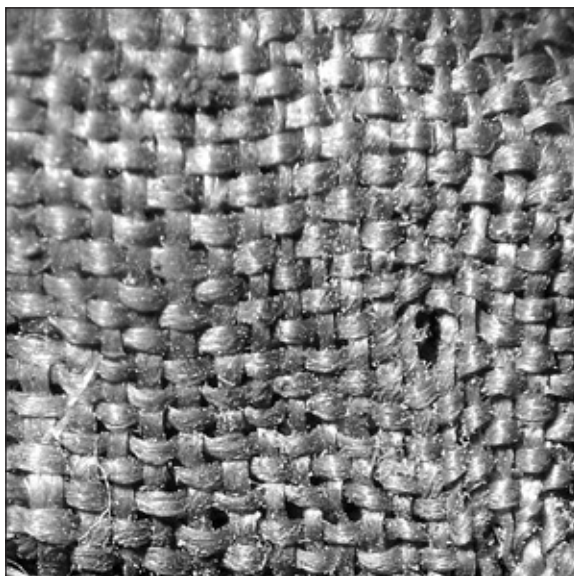
Обр. 3. Кетърна дамаска от разкопките на дворцовата църква на хълма Царевец във Велико Търново (макро).

Обр. 4. Копринен атлаз от некропола на църква № 2 в Дръстър (микро).

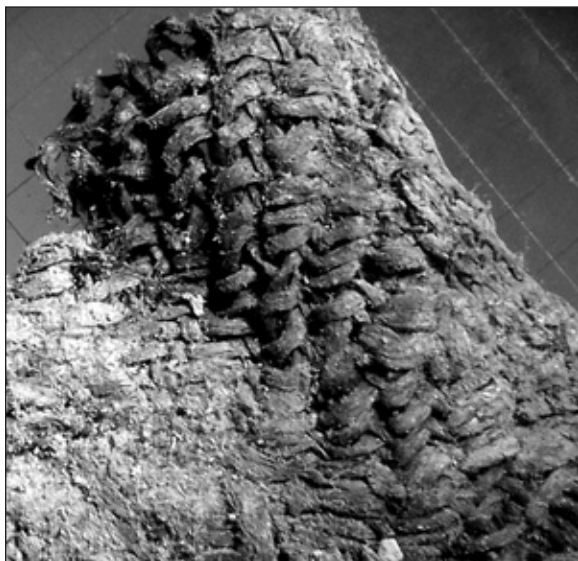

Обр. 5. Копринено кадифе от некропола на средновековна църква в местността Френк хисар във Велико Търново (микро).

Обр. 6. Копринена тъкан в сплитка лито от разкопките на дворецовата църква на хълма Царевец във Велико Търново (микро).

Обр. 7. Коприна в слитка кепър от некропола на църква № 2 в Дръстър (микро).